

A stalo se Slovo Hospodinovo...

Martin Prudký

1.1 téma kurzu a téma přednášky

Téma letošního kurzu SpEKu – „*A stalo se slovo...*“ – vyvolává očekávání ve třech aspektech.¹

Sloveso „*stalo se*“ navozuje, že jde o cosi *událostného*, něco, co se děje, a minulý čas stavu dokonavého (*aorist*) naznačuje, že to něco z minulosti hotového, daného.

Předmětem slovesa, onou věcí, jež „se stala“, je v titulu termín „*slovo*“. Nelze sice rozlišit, zda s velkým nebo malým „S“, ale v dané formulaci je jasné, že se jedná o první člen frazeologického spojení; hebraisticky řečeno, termín „slovo“ je ve *statu constructu*...

K termínu „slovo“ patří totiž ještě také ony **tři tečky**, jimiž název končí. To slovo je „nějaké“, „něčí“, ale není to dopovězeno; název má otevřený konec. – Kdo má uši k slyšení, slyš, resp. kdo chce porozumět, nechť si domýšlí! Nezbyvá, než se ptát: *Jaké* „slovo...“? Čí slovo se stalo?

U evangelických teologů lze předpokládat, že v takové větě rozpoznávají biblickou dikci (typický hebraismus), starozákonní citaci² a bez nesnází ony tři tečky vyplní: běží zde o *slovo Boží*, resp. přesněji: *slovo Hospodinovo*. Program kurzu pak do jednotlivých příspěvků rozděluje různé aspekty široké a pro evangelickou teologii klíčové problematiky – jak se toto slovo, jež se „stalo“ (zejména „v Kristu“) děje, stává skutečností, žije mezi námi ... a jak my, evangeličtí teologové, kteří přijali *ministerium verbi divini* a stojí tedy ve „*službě slova Božího*“, tuto problematiku vůbec chápeme.

Co chci říci a co chci předeslat: nebýt toho, že „se stalo slovo...“, tak tu dnes nejsme. Ani osobně jako křesťané, ani pospolu jako evangeličtí teologové. Nebylo by křesťanů, nebylo by církve, nebylo by SpEKu, nebyla by posluchárna teologické fakulty... – Jak tedy rozumíme tomu, že „*se stalo slovo...*“? Ode mne se zde žádá, abych toto téma pojednal jako starozákonník. Pokusím se tedy předložit vám několik poznámek na základě Hebrejské bible.

¹ Přednáška byla doprovázena promítanou prezentací a tištěným sumářem s osnovou přednášky, základními texty a diagramy. Tyto materiály jsou dostupné na webu autora <http://www.etf.cuni.cz/~prudky/mptexty/>. Text přednášky vznikl v rámci výzkumného záměru MSM 0021620802 – *Hermeneutika křesťanské, zvláště protestantské tradice v kulturních dějinách Evropy*.

1.2 slovo Boha a slovo o Bohu

Český termín „slovo Boží“ nejčastěji označuje (ve smyslu genitivu subjektivního) „*slovo Boha*“, „slovo, jímž promlouvá Bůh“, jímž oslovuje Bůh sám, jímž „se děje“ sám Bůh skrze svou řeč, skrze své oslovení. Slyším-li nějaká slova (případně: čtu-li nějaká slova), mohu je pochopit tak, že je to pro mne „slovo Boží“, oslovení samotným Bohem. – Jeho obsahem nemusí být hned věroučné *theologumenon*, ale toto dění samo je „tradiční“ teologický *fenomén*. A jakmile o něm začneme mluvit a reflektovat jej, stává se z něj teologický *pojem*. K tomu pak patří, že je v této vazbě termín „slovo“ v singuláru, je to *terminus* (jakkoli takové „Boží slovo“ formálně tvoří více slov, více lexikálních jednotek). Jako pojem jej označujeme singulárně, *absolutně*.

V křesťanském prostředí se k tomu pojí, že je termín „Boží slovo“ často konotován s *Písmem*, s *Biblí*. Proto se např. v katolické tradici po *čtení Písma* v bohoslužbě konstatuje liturgickou formulí: „Slyšeli jsme *slovo Boží*“. Všimněte si: v kontextu liturgie je *čtení* z Písma *ex post* deklarováno být „slovem Božím“; ovšem formule neříká objektivně „to *bylo* slovo Boží“ („i stalo se Slovo...“), nýbrž vyznavačsky, proto v první osobě plurálu, za celou komunitu oslovených posluchačů: „*slyšeli jsme*...“. Lektor v tuto specifickou chvíli performativního předčítání biblického textu vyhláší za všechny posluchače (inklusivně): my jsme v těch přečtených slovech Písma „slyšeli Boží slovo“, tj. Bůh nás oslovil, slyšeli jsme „*slovo Boha*“ (genitiv subjektivní). – A shromáždění k tomu vděčně přitakává: „Bohu díky!“ (míněno: za jeho promluvení i za naše uslyšení, za toto dění).

Současně hraje ovšem roli druhý možný aspekt – „slovo Boží“ ve smyslu genitivu objektivního: „*slovo o Bohu*“, slovo, jež o Bohu něco vypovídá, slovo nějakého svědka, vypravěče nebo vyznavače, který *svými* slovy cosi sděluje o Bohu.

I tato významová poloha bývá spojována s Písmem a se čtením Bible. Písmo takto bývá běžně vnímáno – jako svědectví proroků a apoštolů o Bohu a o jeho díle.

K tomuto rozlišování pak také patří, že ono svědectví o Bohu (tj. „slovo Boží“ v genitivu objektivním) se chce či má stát živým Božím oslovením (tj. „slovem Božím“ v genitivu subjektivním). – Ale ne vždy na to dojde! To zajisté také patří k našemu tématu: „slovo o Bohu“, jež se nestalo „slovem Boha“ je teologům, farářům důvěrně známá věc (kořen kazatelské krize).

² Ojedinělým užitím této fráze v Novém zákoně je Lk 3,2. I u něj lze ovšem předpokládat, že formulace je přejímkou tradiční dikce z knih starozákonních Proroků (konkordance u Lk 3,2 obvykle odkazují na Jr 1,1 aj.).

2 přehled terminologie a frazeologie

U takto základního tématu se vyplatí začít od abecedy – tedy od *terminologického* a *frazeologického* (sémantického) proklepání materiálu, s nímž pracujeme a na němž chceme stavět své další úvahy. Sledujme chvíli, jak se Bible sama (Starý zákon/Hebrejská bible) o *Božím slovu* (*slovu Hospodinovu*) a o *Božím mluvení* vyjadřuje.

2.1 terminologie

Hebrejský *termín* דָּבָר *dábár* je **mnohovýznamový**. Ani běžné slovníky, které uvádějí, že může znamenat „slovo“ i „věc“, „událost“ i „záležitost“, „něco“ (ba „cokoli“; třeba i „nic“) i „slovo Boží“,³ nepostihují celou škálu polysémie tohoto termínu. Záleží samozřejmě na kontextu, především na vazbách, v nichž je termín užíván.

Pokud jsou slovesa, s nimiž se tento tvar pojí, slovesa vyjadřující rozmanité typy verbální komunikace (tzv. *verba dicendi*, např. říkat, mluvit, volat, křičet, přikazovat; a ovšem slyšet, poslouchat atd.⁴), pak termín דָּבָר *dábár* označuje *obsah* této komunikace, tedy „slovo“ (podle kontextu se někdy překládá také „výrok“, „řeč“ – ale na to má hebrejšтина jiné výrazy⁵).

V širokém významu může tento termín znamenat také obecně „něco“, „cokoli“, a je-li věta v záporu, pak také „nic“.⁶

Stručně řečeno – termín sám o sobě⁷ nám nic specifického pro naše téma neřekne; vyjadřuje toho příliš mnoho – doslova „cokoli“ i „nic“. Je třeba se zaměřit na specifickou frazeologii.

³ Srv. např. L. Köhler a W. Baumgartner (Hrsg.), *Hebräisches und aramäisches Lexikon zum Alten Testament I.*, Leiden: Brill E. J. 1967, Art. דָּבָר.

⁴ Hebrejská slovesa: אָמַר, דָּבַר, קָרָא, צִעַק, צוּה, שָׁמַע aj.

⁵ *neúm*, *'imrá* aj.

⁶ Viz například Gn 19,8: רַק לְאִנְשֵׁי הָאֵל אֶל־תַּעֲשׂוּ דָבָר (ČEP: Jenom nic nedělejte těmto mužům!)

nebo Gn 19,22: כִּי לֹא אוּכַל לַעֲשׂוֹת דָבָר עַד־בֹּאֲךָ שָׁמָּה (ČEP: ... neboť nemohu nic učinit, dokud tam nevejdeš.).

⁷ Ani jeho etymologie, která zůstává sporná. Srv. např. W. Gesenius a F. Buhl, *Hebräisches und aramäisches Wörterbuch über das Alte Testament*, Berlin 1915 nebo E. Jenni a C. Westermann, *Theologisches Handwörterbuch zum Alten Testament*, München: Chr. Kaiser Verlag 1971, Art. דָּבָר.

2.2 frazeologie

2.2.1 I stalo se slovo Hospodinovo

Jak jsem již řekl v úvodu, formulace „*i stalo se slovo...*“ je v textech SZ specifickou a hojně doloženou větou. A je to formulace typicky hebrejská.

Máme-li ji ohledávat, je třeba dořít celou kolokaci, tj. vyplnit ony tři tečky. V hebrejštině se totiž vazba **וַיְהִי דְבַר יְהוָה** vyskytuje 86×, z toho 83× v plném tvaru **וַיְהִי דְבַר יְהוָה** („*i stalo se slovo Hospodinovo*“).⁸ K tomu přistupuje ještě sedm výskytů variace této fráze v obráceném slovosledu („[i] *slovo Hospodinovo se stalo*“). Následující tabulka uvádí počty výskytů této fráze a jejích variací ve starověkých verzích Bible.

		počet výskytů ⁹
מ	וַיְהִי דְבַר יְהוָה	83×
	דְבַר יְהוָה הָיָה	7×
Ϝ	καὶ ἐγένετο λόγος κυρίου	85×
	καὶ ἐγενήθη λόγος κυρίου	8×
	var.: ἐγενετο ῥῆμα κυρίου	3×
	ἐγενήθη ῥῆμα κυρίου	2×
v	et factum est verbum Domini	77×
	var.: et factum est ... sermo Domini	41×

Obraz výskytů odpovídající fráze v českých překladech je dost příznačný. Kdo čte Písmo v *Ekumenickém překladu* (dále: **ČEP**), nalezne formuli v přesném znění „a stalo se slovo Hospodinovo“ jen 26×, s drobnými variacemi (např. ve slovosledu a doplněním vazeb „ke mně“, „k Jeremjášovi“ apod.) ovšem celkem 121×. V *Překladu pro 21. století* (dále: **B21**) „naši“ formuli nenajdeme; je zde stabilně překládána jinak – formulací: „Dostal [jsem] slovo Hospodinovo (107×), zřejmě v analogii k výrazu „dostat zprávu“, „dostat inspiraci“ či „dostat nápad“ v dnešní mluvené češtině. V *Bibli kralické* (dále: **BK**) zato narazíme zcela pravidelně na řízný hebraismus „I stalo se slovo Hospodinovo“ (s drobnými variacemi celkem 107×).

⁸ Ony tři výjimky jsou jednak dvě místa, která neuvádějí ve frázi vlastní jméno Hospodin, ale obecné jméno „Bůh“ 1Kr 12,22 (וַיְהִי דְבַר הָאֱלֹהִים אֶל־שְׁמַעְיָא) a 1Pa 17,3 (וַיְהִי דְבַר־אֱלֹהִים), a pak jediná varianta s lidským subjektem, 1S 4,1 (וַיְהִי דְבַר־שְׁמוּאֵל לְכָל־יִשְׂרָאֵל); v českých překladech vždy odlišeno od standardní fráze týkající se Hospodina: ČEP „Samuelovo slovo se týkalo celého Izraele“, BK „I stalo se vedlé řeči Samuelovy všemu lidu Izraelskému“, B21 „Samuel měl slovo pro celý Izrael“).

⁹ Různé počty v různých verzích souvisejí jednak s variantami textu, především ale v zahrnutí deuterokanonických spisů v případě LXX a V.

Variace v překladech naznačují hned také něco z významových odstínů. V řečtině se poměrně hojně (ve většině výskytů) drží termín λόγος. Na několika místech se ale objevuje termín ῥῆμα, který posouvá význam směrem k aspektu komunikace a aktu promlouvání: neběží jen o „slovo“, ale o „výrok“, „proslov“, „výpověď“, „to řečené“. Podobně také Vulgáta, ovšem v již výrazněji posunutých proporcích, překládá et factum est verbum Domini (76×) a vedle toho 41× et factum est sermo Domini, tedy „promluva“ či „proslov Páně“.¹⁰

Tolik prozatím k této frázi, jež tvoří titul celého letošního kurzu SpEKu. Je snad i v této stručnosti zřejmé, že to je na jedné straně formulace známá (každému je jasné, že jde o starozákonní citát), na druhé straně svým svérázem budí oprávněné otázky – proč se místo toho jen neřekne prostě „i promluvil Hospodin“. To by přece také šlo; Bible tak na mnoha místech mluví.

2.2.2 *I řekl / promluvil / zavolal / přikázal ... Hospodin*

Abychom si přdestřeli věcný kontext, pojďme chvíli sledovat možnosti jazykového pole, jak je máme v biblických textech zachycené. Prověřme několik jiných možností, jak Hebrejská bible vyjadřuje podobnou skutečnost – česky: že „Hospodin k někomu něco **prosloviť**“, že „Hospodin k někomu **promluviť**“ či že prostě „Hospodin někomu něco **řekl**“.

Tyto formulace patří k těm nejběžnějším a nejfrekventovanějším větám Hebrejské bible. U nejčastěji užívaných sloves z okruhu *verborum dicendi* vypadá výčet výskytů takto:¹¹

¹⁰ Různé počty v různých verzích souvisejí jednak s variantami textu, především ale v zahrnutí deuterokanonických spisů v případě LXX a V.

¹¹ Údaje v této tabulce jsou orientační, ne zcela přesné. Frazéologie je vyhledávána podle tvaru textu v databázi, ale u každého výskytu nebyl důsledně prověřen subjekt slovesa. U údajů v konkordanci Lisowského jsou odlišeny některé specifické vazby (např. Hospodin mluvil :: ústa Hospodinova mluvila; taková fráze je nejspíše v databázovém vyhledání započtena, v Lisowského konkordanci nikoli), ty byly pro kontrolu údajů využity. Nepřesnosti v údajích ovšem mohou být jen v řádu jednotek a pro celkový přehled jsou téměř zanedbatelné. Pro mimořádnou pracnost „ruční“ kontroly všech výskytů nejfrekventovanějších vazeb (zatím) upouštím.

וַיֹּאמֶר יְהוָה / אֱלֹהִים	fráze: i řekl Hospodin	1014×
יְהוָה / אֱלֹהִים אָמַר	fráze: Hospodin řekl	582× (?)
כֹּה אָמַר יְהוָה	formule „takto praví Hospodin“	293×
	celkem: H/B subjektem slovesa אָמַר	1 388 × ¹² (z celkem 5 384)
וַיְדַבֵּר יְהוָה / אֱלֹהִים	i promluvil Hospodin / Bůh	135×
יְהוָה / אֱלֹהִים דִּבֶּר	Hospodin / Bůh promluvil / promlouval	189× ¹³
	celkem: H/B subjektem slovesa דִּבֶּר pi	371 × ¹¹ (z celkem 2 650)
	celkem: H/B subjektem slovesa עָנָה q	73 × ¹¹
	celkem: H/B subjektem slovesa קָרָא q	73 × ¹¹
	celkem: H/B subjektem slovesa שָׁמַע q	134 × ¹¹
Specifické formule (pro výroky Hospodinovy):		
נֹאמַי־יְהוָה	„je výrok Hospodinův“	268 ×
כֹּה אָמַר יְהוָה	„takto praví Hospodin“	293 ×
וַיְהִי דְבַר־יְהוָה	„i stalo se slovo Hospodinovo“	84 ×
Pro srovnání – jiná slovesa, zejména epifanická a soteriologická:		
	Hospodin / Bůh je subjektem slovesa	
ni רָאָה	„ukázal se“, „zjevil se“	26× ¹¹ (sic!)
hi עָלָה	„vyvedl“, „dal vystoupit“ (z Egypta)	50× ¹¹
hi יָצָא	„vyvedl“, „dal vyjít“ (z Egypta)	104× ¹¹
hi יָשַׁע	„spasil“, „zachránil“, „vysvobodil“	82× ¹¹

Jakkoli tento přehled nabízí jen nástin jevu a zdůraznění jeho četnosti, nikoli kvalitativní analýzu, vyplývá z něj velice zřetelně, že **Boží mluvení, promlouvání je pro Bibli důležitý jev**. Zní to možná banálně, ale všimněme si uvedených proporcí a tezi podtrhněme – nemuselo by to tak přece vůbec být! Co všechno jiné může Bůh dělat a co vše jiné je o něm možné říkat! Při srovnávání je pak docela nápadné, že například slovesa soteriologického nebo

¹² Údaje podle indexů v Lisowského konkordanci u příslušných sloves.

¹³ Z toho 7× v Iz

epifanického slovního pole nemají ani zdaleka tak vysokou frekvenci jako slovesa verbální komunikace. Lze tedy říci, že podle biblického svědectví Hospodin mnohem více „mluví“, „promlouvá“, „řeční“ než „zachraňuje“ či „vysvobozuje“ (עַשׂ hi, jen 82×), dokonce i než „vyvádí [z Egypta]“ (יָצָא hi [104×] nebo עָלָה hi [50×] – a to se u posledních dvou výrazů jedná o vyznavačskou formuli, mnohonásobně citovaný a přejímaný ustálený výrok!). Není ve srovnání s uvedenými údaji o „mluvení“, „promlouvání“ či „řečnění“ například nápadné, že v biblických textech pouze 26× explicitě zazní, že se Hospodin „zjevuje“ (רָאָה ni)?

Biblickým svědkům (SZ) očividně velice, převelice záleží na tom, aby Hospodina dosvědčili jako **Boha mluvícího**. To není tak samozřejmé až banální, jak se to na první poslech jeví. V řadě mytologických textů slyšíme o tom, jak bohové slavně jednají, jak zápasí, vládou, soudí, rozmanitými slovesy zasahují do lidského světa, ale člověka přitom zase tak často neoslovují; a příběhy, které vyprávějí o jejich díle, zdaleka nejsou tak „konverzační“ jako látky biblické.

Zkratka: K biblické abecedě zkratka patří, že **Bůh mluví**, že zní „Boží slovo“...

3 Jak Písmo mluví o „Božím mluvení“

Zalistujme nyní trochu v možnostech, jak Písmo tuto záležitost vyjadřuje. Základní dvě oblasti zde představují jednak *vyprávění*, příběhy biblické dějepravy (zejm. Tóra a Přední proroci; texty narativní) a pak *promlouvání* proroků (látky Zadních proroků; texty diskursivní). Pokusme se „Boží mluvení“ či události „Božího slova“ na několika příkladech charakterizovat.

3.1 Hospodinovo mluvení / řeči v textech narativních

Jako první a zdánlivě nejjednodušší kontexty, kde Hospodin (Bůh) promlouvá, kde Bůh mluví, nám nejspíš přijdou na mysl biblická vyprávění (narace) – např. příběhy dějepravných látek o praotcích a vyprávění o dějinné cestě Izraele. Listovat můžeme začít hned od první kapitoly Bible.

Zde všude narazíme na *antropomorfní obraz Boha*, který (terminologií narativní poetiky) jedná jako **postava** – především docela přímo, bezprostředně promlouvá. V rovině vyprávěného světa prostě „mluví“ jako jiné postavy, pronáší přímé řeči. Vypravěč jen řekne: „i řekl (Bůh)“ (וַיֹּאמֶר) a nasadí přímou řeč. – My, posluchači takového vyprávění, pak uslyšíme jakoby *přímo* a bezprostředně, co Bůh řekl (jeho řeč, jeho slova).

To je z rétorického hlediska, zejména z hlediska účinku na posluchače nesmírně efektivní a důmyslný nástroj narativního žánru.¹⁴

3.1.1 *Malý exkurz do narativní poetiky:*

Běží o to, že **vyprávění** – to, co nám sděluje vypravěč – líčí dané skutečnosti, děje i aktéry (postavy, osoby) **distancovaně**, z odstupu; gramaticky ve 3. osobě – za sebe i pro posluchače jakoby nezáúčastněně. Mluví o postavách; je-li postavou příběhu Bůh, pak je to „**řeč o Bohu**“ (~ on šel; on viděl to a ono; on řekl, že tohle či támhleto). Podává distancované vypravěčovo líčení toho, co pojednávaná postava dělala či udělala.

Ale: otevře-li se ve vyprávění **přímá řeč**, dojde k rozdvojení rovin; vedle roviny vyprávění (komunikace vypravěč – posluchač) se otevírá vstup přímo na scénu příběhu (na jeviště), kde postavy bezprostředně promlouvají (v gramatické osobě 1. a 2., já-ty komunikaci); a posluchač je toho jakoby přímo, bezprostředně svědkem, slyší postavy mluvit; díky rétorické poloze v 1. a 2. osobě (já-ty) to vnímá nedistancovaně, jako **bezprostřední účastník**.

Jako příklad si můžeme uvést úvodní oslovení, které uvádí do pohybu příběh o Abrahamově zkoušce:

Po těch událostech Bůh Abrahama vyzkoušel.

Řekl mu: „Abrahame!“

(Ten) řekl: „Tu jsem.“

I řekl: „Vezmi syna svého, jediného svého, toho, co miluješ, totiž Izáka,

a jdi do země Mórija

a obětuj ho tam jako oběť zápalnou na jedné hoře, o níž ti povím!“ (Gn 22,1-2)

Stejně tak vrcholná scéna zkoušky má formu přímé řeči – slyšíme, jak posel Hospodinův zasahuje:

I vztáhl Abraham ruku po obětním noži, aby zařízl svého syna.

I zavolal na něj z nebe Hospodinův posel: „Abrahame, Abrahame!“

I řekl: „Tu jsem.“

I řekl: „Nevztahuj ruku svou na chlapce, nic mu nedělej!

Nyní jsem poznal, že jsi bohabojný,

neboť jsi mi neodepřel svého jediného syna.“ (Gn 22,1-2)

¹⁴ Podrobněji viz M. Prudký, Funktion der direkten Reden in Erzählungen: Am Beispiel Gen 22,1-19, in: *Communio viatorum* 51 (2009), 198-223.

Jak *jinak* by vyprávění vyznělo, kdyby tuto dramatickou scénu vypravěč posluchačům jen *odreferoval* v rovině vyprávění a místo přímých řečí použil **nepřímé tlumočení**! Mohlo by to znít třeba takto:

A po těch událostech Bůh Abrahama vyzkoušel. Zavolal na něj jeho jménem a ten se mu ozval, že slyší. Nato mu Bůh řekl, aby vzal svého jediného syna Izáka, kterého miluje, a šel do země Mórija a tam ho obětoval na jedné hoře, o níž mu řekne. ...

Podobně i vrcholná scéna, *bez* rétoricky zinscenované *intervence* Božího zavolání:

I vztáhl Abraham ruku svou a vzal nůž, aby zařízl syna svého. I zavolal na něj Hospodinův posel z nebe, a řekl mu, že na chlapce ruku vztahovat nemá, protože teď je zřejmé, že je bohabojný... a pak mu ještě slavnostně požehnal a přísahal, že mu dá potomstva jako písku na břehu moře...

Jak ploše, banálně vyznívá referát o ději oproti dramatizovanému vyprávění, jež užívá přímé řeč!

Ovšem, z hlediska našeho tématu zde běží o mnohem více než jen o stylistiku. *Rétorický prostředek* přímé řeči zde vytváří efekty pro naši **noetiku**: přímá řeč působí, že posluchač (také) „slyší“ postavu příběhu promlouvat *bezprostředně*. Při poslechu vyprávění se při přímé řeči otevírá druhá rovina komunikace, totiž přímá komunikace (jednosměrná)¹⁵ mezi promlouvající postavou a posluchačem příběhu. Promlouvá-li v příběhu „o Bohu“ sám Bůh jako postava, stává se posluchač takové narace **přímým svědkem**, bezprostředním posluchačem toho, co Bůh říká, Boží „řeči“ („Slova Božího“).

To má samozřejmě obrovský potenciál pro kerygmatickou stránku biblických vyprávění a bibličtí vypravěči s tím důmyslně pracují.

Všimněte si v této souvislosti, že **všechny důležité pokyny**, důležité instrukce pro komunitu posluchačů (komunitu tradentů), které znějí v biblických příbězích, zaznívají **formou přímé řeči**, tedy tak, že mají potenciál přímo oslovovat posluchače. Nejde jen o konverzační výměnu mezi postavami na scéně a jejich nepřímý odkaz posluchačům příběhu. To je pro působení biblických látek velice efektivní.

¹⁵ Na okraj k oné *jednosměrnosti*: Posluchač se stává přímým svědkem promlouvajících postav, jakoby „slyší“ co postava říká, ale druhým směrem distance prolomena není, posluchač vyprávění se nestává postavou příběhu (jakkoli silně na něj vyprávění může působit). To je důležité pro možnosti a hranice sebeidentifikace s některou z jednajících postav, což někdy bývá oblíbený postup pro aktualizaci biblických vyprávění.

Například instrukce o obřizce, klíčovém znamení smlouvy, podle Gn 17 není nepřímým referátem, distancovanou zprávou, informací podanou ve 3. osobě a v minulém čase, s odstupem od vypravěče i odstupem pro posluchače – např. ve stylu:

Abrahamovi se zjevil Hospodin a oznámil mu,
že mezi nimi navzájem zřizuje smlouvu,
že ho převelice rozmnoží ...
a že proto na znamení takové smlouvy má být obřezán...

Nýbrž *tak*, že posluchač je jako svědek děje (také) přímo osločován:

Abrahamovi se zjevil Hospodin a řekl mu:
„Mezi mne a tebe kladu smlouvu mou! Převelice tě rozmnožím!
... Znaméním mé smlouvy bude toto:

Každý mužský mezi vámi [plurál oslovující i komunitu posluchačů] bude obřezán!“
Otevřením roviny přímé řeči zde posluchač přímo slyší, co Bůh proklamuje, zaslibuje a přikazuje; může tím být také bezprostředně osloven, zejména, když jsou v řeči prvky, které implicitně či explicitně na adresáta míří či si je na sebe můževztáhnout.

Podobně je to s *evangelijními pasážemi*, které vyprávějí o Ježiši – jak kázal, napomínal, poučoval nebo vyprávěl podobenství. Posluchač evangelijního vyprávění v přímých řečech **slyší Ježíše mluvit**, a to přímo. Řeknete-li nahlas, že tato slova vypravěč vložil Ježíšovi do úst (ať už jako slova historicky víceméně autentická nebo fiktivní), vzbudí to u řady milovníků těchto příběhů nevoli, protože touto poznámkou „kazíte hru“, kterou narace užitím přímé řeči vytváří, rušíte onu bezprostřednost oslovování mezi postavou příběhu a posluchačem. K tomu je třeba zdůraznit, že tato bezprostřednost komunikace není jen iluzí naivního posluchače, nýbrž záměrem vypravěče, resp. záměrem dané rétorické konstrukce vyprávění.

K tomu ještě jedna poznámka:

Velké kusy **zákoníků** (velké kompozice instrukcí, které mají platit jako Tóra, Slovo Hospodinovo ze Sínaje) jsou také alespoň **narativně zarámovány** a představeny jako komponované „super-promluvy“ v rámci vyprávěného příběhu. Tak je třeba celá kniha Deuteronomium, která druhé generaci synů Izraele přeřikává a reinterpretuje „Zákon ze Sínaje“ jako „Tóru pro život v zemi zaslíbené“, pojata jako jedna velká Mojžíšova promluva, jako **testamentární řeč** v den jeho smrti. Od první do 31. kap. je vše shrnuto do jediné komponované přímé řeči (de facto by měly *uvozovky* obepínat útvar **Dt 1,6 – 30,20**).

3.1.2 tlumení antropomorfismu

Ovšem, v biblických příbězích jsou *ve způsobech mluvení o Bohu* a ve vypravěčských strategiích, jak pojmout Boha jako postavu, *značné rozdíly*.

Některé okruhy vyprávění jakoby neměly problém líčit Boha velice antropomorfně, nechat postavu „Bůh“ jednat jako docela normálního aktéra. V takovém vyprávění (např. Gn 2-4) postava „Hospodin Bůh“ (sic!) nejen „mluví“ a „vydává hlas“, ale také se prochází po zahradě, hledá člověka, pak mluví s Adamem i s Evou jako v konverzační činohře. Scénu pak ukončí tím, že je pošle pryč. – To je styl vypravěče, kterému v biblistice říkáme „**Jahwista**“. Protože tento přímý, bezprostřední a nekomplikovaný způsob působí prostě a jednoduše, byl v minulosti (v éře nadvlády evolučních modelů dějin) považován za archaický, a proto nutně datován jako „nejstarší pramen“ (v 19. st. dokonce řazen mnoha badateli k látkám primitivním).

Vedle toho však promlouvají v biblických textech vypravěči *jini*, kteří s postavou Boha nakládají opatrněji. Je celkem jedno, zda jim říkáme „**elohistické**“ a zda věříme na hypotézy o jejich někdejší samostatnosti jako soustavného dokumentu či vrstvy (tzv. hypotéza pramenů). Je však očividné, že v praoteckých vyprávěních máme okruh či vrstvu textů, které *postavu Boha* pomocí různých nástrojů své narativní strategie chtějí učinit méně uchopitelnou, nebo naopak více unikavou bezprostřednímu kontaktu.

3.1.2.1 jednání a mluvení skrze „posla“

Jedním z nástrojů, jimiž lze bezprostřednost rozptýlit, může být, že Bůh nevystupuje na scéně sám, nýbrž skrze „*posla*“ – *prostřednickou postavu*. Takový „posel Hospodinův“ není na scéně příběhu nic více a nic méně než zástupce Boha samého (obvykle promlouvá přímo v 1. osobě „já ti dám ... požehnám“ apod.), ale efekt tohoto řešení je ten, že jak ostatní postavy, tak zejména posluchač má vůči Bohu samému zachovanou distanci.

Dobrým příkladem takového postupu je vyprávění v Gn 18–19. Tématem příběhu je, že se Abrahamovi „*zjevil / ukázal Hospodin*“ (Gn 18,1nn). V rovině děje je však Hospodin zastupován „třemi muži“, kteří jsou vypravěčem označováni také jako „poslové“. Do vyprávění je tím vložen prvek distance, neuchopitelnosti Boha, který jedná a mluví skrze prostředníky. Také onen rétorický efekt přímé řeči je poněkud uzávorkován – v Gn 19 dokonce můžeme sledovat, že oni „poslové / ti muži“ mluví o Hospodinu ve třetí osobě – referují o jeho záměru jako samostatné postavy na scéně. Nejsou jen „ústý Hospodinovými“, nýbrž v tuto chvíli hrají vlastní roli a stávají se samostatnými postavami – z „Božích úst“,

promlouvajících sice zástupně, nicméně přímo „Boží slovo“ se stávají Božími svědky, kteří poskytují „slovo o Bohu“.

3.1.2.2 *oslovení ve snu*

Jiný způsob, jímž (nejen biblická) vyprávění vyjadřují *distanci* mezi Bohem a člověkem při „verbální komunikaci“ (ve scénách, kde Bůh promlouvá), je **vřazení Boží řeči do snu**. To je v určitém okruhu textů (Elohické?) oblíbená a velmi efektivní vypravěčská strategie – jakýsi *obal* na „Boží slovo“, který mu zajišťuje neuchopitelnost, charakter promlouvání „z druhého břehu“, také někdy nutnost „porozumění“, případně interpretace. V každém případě, v okamžiku, kdy „Bůh promlouvá“ je snící člověk v mrákotách, „bez sebe“ (komunikaci nemůže spoluutvářet, ona se mu jen jaksi přihodí, ani neví jak; teprve po probuzení se na ni zpětně rozpomíná a interpretuje ji). – To je pro „Boží promluvení“ velmi **šikovní konstelace**.

Pěkným příkladem je známá scéna Jákobova snu v Bét-El podle Gn 28,10-22.

Ke snu (v. 12-15) může patřit i **vize** (zde docela vhodně schodová rampa typu zikkuratu – neboť Jákob míří do Cháranu), ale podstatná je **řeč**, která zazní jako *slovo Boží*.

Jakmile řeč „ve snu“ dozní, Jákob *procitl* (tj. přišel k sobě, může si srovnat v hlavě a *vyhodnotit* (reflektovat), co se to stalo. To se děje vždy *zpětně*, to je podstatný rys této narativní strategie (po takovém zjevení musí dojít k tzv. „*aha-efektu*“).

Jakkoli tedy v tomto typu vyprávění **Bůh promlouvá** (zazní od něj přímá řeč), zabráňuje „obal snu“ bezprostřednímu kontaktu s Bohem *in actu dicendi*. Ve chvíli oslovení je člověk „mimo sebe“, *přijetí* takových slov je věcí rozpoznání; důvěryhodnost a spolehlivost takových slov je věcí *víry*. – To jsou nepochybně aspekty, na nichž vypravěči v této souvislosti velice záleží. Pro „Boží slovo“ se tyto rysy velmi dobře hodí.

Toto (Gn 28,10n) je v cyklu Jákobovských příběhů noční scéna, která vyznačuje *odchod ze země otců do exilu* (ke strýci Lábanovi). Až se bude Jákob za čtrnáct let vracet, bude přechod hranice „z exilu do země otců“ vyznačovat jiný příběh, ten s motivem *zápasu u potoku Jabok* (Gn 32,23-33). Opět půjde o noční scénu, opět v ní zazní *slova* od aktéra, za nímž můžeme tušit (rozpoznávat) postavu Boha samého, ale jeho přímá identita bude vypravěčem úmyslně a důmyslně zastírána. Ta postava je jen „někdo“. Nepřímými indiciemi je sice mnohonásobně naznačeno, kdo je „ten někdo“ (nepojmenovaná a blíže neoznačovaná postava), ale vypravěč očividně usiluje o to, aby pointa laskavému posluchači naskočila jako u dobrého vtípu. Běda

překladateli, vypravěči nebo interpretu takového příběhu, který pointu netlumočí, nýbrž naplno prozradí! Celé důmyslné vyprávění tím zkazí.

I toto patří k biblickému mluvení o Bohu a strategiím, jak vyjádřit „Boží slovo“ – vtipnou pointou, která u posluchače vyvolá jiskru v oku a chápavý úsměv, ale nemůže být převedena do slov. „*I stalo se Boží slovo*“ – **jako vtipná zámlka!** I tak je možné mluvit „o Bohu“, aby se to stalo „slovem Božím“.

3.1.3 sumář k 3.1 – „Slovo Boží“ v narrativech:

Co tím chci říci? – **Boží slovo**, Boží promlouvání je i ve zdánlivě jednoduchých vyprávěních biblické dějepravy *promyšleně zpracováno* a podáno tak, aby se „*dělo*“ směřem k posluchači. Nejde tolik o to, co se odehrálo nebo neodehrálo třeba mezi Hospodinem a Mojžíšem, nebo mezi Hospodinem a Jákobem ... jde o to, aby těmito vyprávěními byl osloven posluchač.

Možností, jak to pojmout, je řada – od zdánlivě jednoduchých antropomorfních vyprávění, kde je Bůh prostě postavou na scéně, která mluví jako ostatní postavy a posluchač ji přímo slyší ... až po různě ztvárněné vyjádření zahalenosti a distance, kde se Bůh a jeho slovo nabízejí posluchači jen nepřímo nebo jakoby na zapřenou.

Způsob, jakým vypravěč utváří **Boží mluvení** (Boží řeči, způsob promlouvání i obsahovou stránku „Božích slov“), souvisí samozřejmě velmi těsně s tím, jaký „obraz Boha“ svým vyprávěním vytváří – tím, jak „postavu“ Boha pojmenovává, tituluje, charakterizuje, jakými slovesy líčí jeho konání, jednání či postoje atd. To všechno spoluvytváří „svědectví o Bohu a jeho díle“.

3.2 Hospodinovo mluvení / Boží řeč v textech diskurzivních

Téma kurzu a název mé přednášky by nás ovšem měl zavést do jiné oblasti starozákonních látek – k tzv. **Zadním prorokům** (Iz, Jr, Ez 12 malých).

Jejich texty (a ovšem také vyprávění o prorocích v knihách Sam–Kr, třeba příběhy Elijáše) zachycují a podávají **prorocká kázání a výroky**, která jsou výslovně podávána jako „slovo Boží“, resp. „slovo Hospodinovo“.

3.2.1 prorocké formule

„**Slyšte slovo Hospodinovo** [שְׁמַעוּ דְּבַר יְהוָה], sodomští náčelníci, naslouchejte naučení našeho Boha, lide gomorský!“ – volá například prorok Izajáš (Iz 1,10).

Termín „*slovo Hospodinovo*“ (דְּבַר־יְהוָה) hodně užívají jak *proroci sami* (ve svých svoláních), tak *vypravěči* či *redaktoři*, kteří o nich vyprávějí (píší) a z jejich výroků a působení sestavují „knihy“.

Tento uzus je vlastní polohou a „domácím prostředím“ oné věty z názvu této přednášky a titulu celého kurzu.

V biblických textech říká onu větu יְהוֹי דְּבַר־יְהוָה („*i stalo se slovo Hospodinovo*“) nejčastěji vypravěč (redaktor), který prorokovo působení narativně uvádí. Obvykle tato formule v úplnosti zní „*i stalo se slovo Hospodinovo k XY, řka...*“:

יְהוֹי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִשְׁעִיָּהוּ לֵאמֹר:	Iz 38,4	I stalo se slovo Hospodinovo k Izajášovi, řka:
יְהוֹי דְּבַר־יְהוָה אֶל־יִרְמְיָהוּ לֵאמֹר:	Jr 29,30 aj.	I stalo se slovo Hospodinovo k Jeremjášovi, řka:

Uvádí-li tato věta jako vypravěčova či redaktorova charakteristika určitý výrok (proslov), pak je tím posluchačům Písma předem dáno, předesláno a nadefinováno, jak mají následujícím slovům rozumět (a to, i kdyby byla sebeskandálnější!): to, co následuje, je „slovo Hospodinovo“.

Třeba Jeremjášův vzkaz zajatcům do Babylóna (Jr 29,30n), tvrdá slova soudu na adresu Šemajáše Nechelamského, který Jeremjáše považuje za potřeštěného lžiproroka a navrhuje ho zavřít do klády a nasadit mu na krk obojek. Tím, že vypravěč Jeremjášův vzkaz uvádí touto formulí, dává nám jasný pokyn, jak máme celé scéně rozumět – co je slovo Hospodinovo a co svévole, kdo je prorok pravý a kdo falešný; moderně řečeno: na čí straně je „pravda“.

Tato formule může být zakomponována přímo do proslovu prorokova a sloužit jako sebelegitimizující formule – je to dost časté:¹⁶

יְהוֹי דְּבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר:	Jr 1,4	I stalo se slovo Hospodinovo ke mně, řka:
יְהוֹי דְּבַר־יְהוָה אֵלַי לֵאמֹר:	Ez 3,16	I stalo se slovo Hospodinovo ke mně, řka:

Jak již bylo řečeno, ve Starém zákoně existuje *řada formulí*, které patří k prorockému působení a které slouží tomu, *aby prorokovo působení legitimizovaly*, resp. *autorizovaly*, aby

¹⁶ Statistický přehled výskytů včetně grafického srovnání je uveden v promítané prezentaci, viz pozn. 1. Podobně i u následujících odstavců.

je uvedly (či uzavřely) jako „**slovo Boží**“. Mohou takto označovat jak prorokova slova (Iz 1,10 aj.), tak i vidění či pozorovaná znamení (Jr 1,11n aj.), nebo symbolické činy (Jr 13,1 aj.).

Všechny tyto formule – a to je podstatné pro naše téma! – obsahují jako klíčové slovo termín „slovo“ (דָּבָר), „výrok“ (נֹאם) nebo slovesa „mluvit“ (דִּבֶּר) či „říkat“ (אָמַר),¹⁷ případně „slyšet“ (שָׁמַע).

Základní přehled těchto formulí a jejich variací poskytuje následující tabulka:

כֹּה אָמַר יְהוָה	<i>Takto praví Hospodin:</i>	293×
נֹאם־יְהוָה	<i>... je výrok Hospodinův.</i>	268×
וַיְהִי דְבַר־יְהוָה	<i>I stalo se slovo Hospodinovo...</i>	83×
וּדְבַר־יְהוָה הָיָה	<i>A slovo Hospodinovo se stalo...</i>	7×
שָׁמְעוּ דְבַר־יְהוָה	<i>Slyšte slovo Hospodinovo...!</i>	20×
případně též prosté:		
וַיֹּאמֶר יְהוָה / אֱלֹהִים	<i>I řekl (pravil) Hospodin / Bůh ...</i>	1014×
יְהוָה / אֱלֹהִים אָמַר	<i>Hospodin / Bůh řekl (pravil)</i>	582×
וַיְדַבֵּר יְהוָה / אֱלֹהִים	<i>I mluvil (promlouval) Hospodin / Bůh ...</i>	135×
יְהוָה / אֱלֹהִים דִּבֶּר	<i>Hospodin / Bůh promluvil (promlouval)</i>	189×

Proč je důležité si formulí všimnout? Protože mají na rozdíl od běžného *ad hoc* vyjadřování „přidanou hodnotu“. Už když použijete v řeči pouhé *rčení* či ustálený výraz, říkáte tím více než jen prostý význam slov. To se dá dobře ukázat u populárních českých „hlášek“ cimrmanovského původu (např. „já bych si s dovolením také vzala...“). **Formule** má oproti takovému rčení či „hlášce“ ještě aspekt navíc. V daném kontextu, v němž je doma (spíše *Sitz in der Literatur* než klasický *Sitz im Leben*!), má jednoznačný význam a efekt, ba přímo **performativní účinek** v dané komunikativní situaci. Proto se také formule užívají (srv. např. funkce výroku „toto je tělo mé ... toto je krev má“ nebo „jménem republiky...“ v příslušných situačních kontextech); to je víc než hláška! – A právě takto se výše uvedené formule „Božího slova“ užívají. A jsou tak časté a tak hojné!

¹⁷ Srv. studii o rozdílných významech a funkcích (užití) těchto sloves – J. Heller, Říkání (‘amar) a mluvení (dibber) ve Starém zákoně, in: A. Molnár a J. Smolík (ed.), *Biblické Studie*, Praha: Kalich 1982, 69-78; přetištěno: J. Heller, Říkání a mluvení ve Starém zákoně, in: J. Heller, *Hlubinné Vrtty. Rozbory Biblických Statí a Pojmů*, Praha: Kalich 2008, .

Tento způsob mluvení o Hospodinu jako Bohu Izraele vyjadřuje jednoznačnou zkušenost a svébytně profilovanou teologii: tento Bůh, Hospodin, *komunikuje auditivně, působí skrze slovo*, tedy oslovuje, mluví, vyhlašuje ortely, dává pokyny, ale i potěšuje či nabádá. Obraz Boha, který vytváří Písmo (jeho „mluvení o bohu“, teo-logie), je obraz Boha, který se projevuje především mluvením.

Přitom nejde jen o to, že Hospodin mluvil v minulosti a že promlouvá do současnosti. K tomuto obrazu patří, že i *eschatologické výhledy* jsou líčeny obrazem dobré verbální komunikace (Iz 58,8-9):

Tehdy vyrazí jak jitřenka tvé světlo a rychle se zhojí tvá rána.

Před tebou půjde tvá spravedlnost, za tebou se bude ubírat Hospodinova sláva.

Tehdy zavoláš a Hospodin odpoví, vykřikneš o pomoc a on se ozve: „Tu jsem!“

nebo Iz 65,24:

Dříve než zavolají, já odpovím; budou ještě mluvit a já *je už* vyslyším.

3.2.1.1 *statistika a „Sitz in der Geschichte“ těchto formulí*

Výskyt těchto *prorockých formulí* v jednotlivých spisech Starého zákona (po knihách či jejich velkých částech) ukazuje, že takto o Hospodinu a jeho prorocích mluví v podstatě jen texty krátce předexilní a exilní, případně někteří poexilní proroci a látky, které s těsně předexilní a exilní profetií pracují. Konkrétně je v této oblasti zdaleka nejvíc exponován Jeremjáš (ve většině formulí naprostý favorit!), Ezechiel s Izajášem (zejm. Deuteroizajáš a redakční vrstva Izajáše jako celku) a spisy deuteronomistické dějepravy. Celkem pochopitelně chybějí tyto formule v textech kněžských (Priesterschrift).¹⁸

Obraz výskytu těchto výroků ukazuje celkem jednoznačně, že *formule* užívající terminologii „slova Hospodinova“ (jako již svého druhu teologumena), patří k jazyku profétie a k těm kruhům, které navazují na její teologii (zejména deuteronomistická dějeprava). Tento jazyk naopak není vlastní textům kněžským, textům královské ideologie či mudrosloví.

Je možné zde také pozorovat, jak se termín („slovo Hospodinovo“) stává pro biblickou tradici a její texty *pojmem*. V řadě výskytů se jedná již o absolutní užití tohoto pojmu, stačí formuli již jen užít a přímo jí *argumentovat*. Co znamená a jakou rétorickou funkci formule má se u posluchačů předpokládá jako důvěrně známé.

¹⁸ Tabulky a grafické přehledy uvedeny v prezentaci; viz pozn. 1.

3.2.2 definice „úřadu“ proroka podle Dt 18,15-22

Pojetí role proroka je v Písmu velice silně ovlivněno deuteronomistickou teologií, jejím reformním programem, k němuž opatří také **redefinice** důležitých úřadů (rolí, funkcí) ve společenství (obnoveného) lidu Hospodinova. Pro „úřad proroka“ a roli „slova Hospodinova“, jež tento úřad definuje, je klíčovým oddílem Dt 18,9-22.

Na tomto místě nemůžeme oddíl podrobněji pojednat, odkazují na studii v nedávno vydané knížce P. Pokorného *Hermeneutika jako teorie porozumění*,¹⁹ kde můžete najít rozbor textu i vyvozené teze.

4 reflexe „slova Hospodinova“ v biblických látkách – slovo Hospodinovo jako „theologumenon“

4.1 slovo mocně působící

Již výše jsme naráželi na skutečnost, že se „slovo Hospodinovo“ v určitých vrstvách tradice a v určitých okruzích textů stává **pojmem**, výrazným **theologumenem**, termínem, kterým se specifickým způsobem vypovídá o Bohu a jeho působení.

Slovo Hospodinovo se ve starozákonních látkách nestává božskou postavou či hypostazí, ale v některých výrocích jakoby přece bylo **samostatným agentem** (poslem) – který má vlastní *moc*, své *úkoly* a své *dílo*.

Např. ve vstupní pasáži Dt1z (Iz 40,1n) se nejprve říká, že nastala potěšující změna; proto je potřeba „připravit na poušti cestu Hospodinovu...“ a pak je řeč o tom, co tedy vlastně od Hospodina přichází (Iz 40,5):

I zjeví se Hospodinova sláva
a všechno tvorstvo společně spatří,
že **promluvila Hospodinova ústa**. (כִּי פִי יְהוָה דִּבֶּר:)

Kontrast lidského hynutí, a obnovy z nového zavanutí Ducha Hospodinova, je pak následně vyličen těmito slovy (v. 7-8):

Tráva usychá, květ vadne, zavane-li na něj vítr Hospodinův.
Věru, lid je pouhá tráva.

¹⁹ M. Prudký, "Jak poznáme to slovo, co nemluvil je Hospodin?" K výkladu a interpretaci starozákonní perikopy Dt 18,15-22, in: P. Pokorný, *Hermeneutika jako Teorie Porozumění: Od Základních Otázek Jazyka k Výkladu Bible*, Praha: Vyšehrad 2006, 381-414, 381-414.

Tráva usychá, květ vadne,

ale **slovo Boha našeho povstává** navěky. (וְדִבְרֵי־אֱלֹהֵינוּ יָקוּם לְעוֹלָם:)

Slovo Hospodinovo, zřejmě míněno jako **Hospodinův výrok** o konci trestu a novém počátku, novém návratu je zde pojato jako mocný agent proměn, který v obrazném vyjadřování „soudního přelíčení“ nakonec povstává jako strana sporu, již bylo „dáno za pravdu“ (jež je prohlášena za *platnou*).

Tomu ostatně na konci deuterioizajášovské kompozice odpovídá výrok, který se týká účinnosti tohoto slova, jež „povstalo“ k prosazení Hospodinova díla (Iz 55,11):

(Tak jako se lijavec nevrací zpět do nebe,

nýbrž zavlažuje zemi ... a činí ji plodnou a úrodnou...)

Tak tomu bude s **mým slovem**, které **vychází z mých úst**:

Nenavrátí se ke mně s prázdnou,

nýbrž **vykoná**, co chci, **vykoná zdárně**, k čemu jsem je poslal.

4.2 slovo a dílo stvoření

V tomto smyslu mluví biblické látky také o roli „Božího slova“ v díle stvoření. „Boží slovo“ zde není magickou formulí a Hospodin jako „stvořitel“ není prostě kosmický divotvorce (thaumaturg), nýbrž svrchovaný pán a univerzální vládce, jehož „slovo“ platí jako autoritativní výrok či suverénní rozkaz. Pěkně to vyjadřuje například žalm 147, kde je ve v. 15-19 „Boží slovo“ pojímáno jako „agent“ moci Hospodinovy a jako takové je pak ve v. 17-19 paralelizováno s „příkazy pro Jákoba“. V této perspektivě je třeba číst i slavnou pasáž o „stvoření světa“ slovem Božím z první kapitoly Genese.

V pozdních biblických textech jako např. Přísloví 8,22n a Moudrost Šalomounova 9,1 ovšem můžeme okrajově narazit na posunutou roli relativně samostatněji jednajícího „slova“.

Dokladem důrazu na roli „Božího slova“ v díle stvoření světa v pozdějších vrstvách tradice je také např. pozoruhodná textová varianta v Iz 44,24, kde je v aramejském Targúmu slovo „sám“ (לְבַדִּי) ve větě „sám nebesa roztahuji...“ nahrazeno výrazem „mým slovem“ (בְּמִימְרִי).²⁰

²⁰ I v následující frázi Targúm zavádí mírnou úpravu a dosahuje vyváženého paralelismu „nebesa roztahuji slovem svým // budu zemi mocí svou“ (srv. překlad Bible kralické: „...rozprostírám zemi mocí svou“).

5 závěr – „slovo Hospodinovo“ jako Písmo

5.1 Tóra: slovo zapsané – k předčítání

Hermeneuticky je přitom podstatné, že „Boží slovo“ se už v samotných látkách Starého zákona stává **Písmem**. Toto pojetí prosazuje zejména deuteronomistický koncept Tóry, který prosazuje pojetí, podle něhož bylo „slovo Hospodinovo“ ze Sínaje zapsáno a je Božímu lidu nadále dostupné jako „kniha zákona Mojžíšova / svitek Tóry Mojžíše“ (srv. zejm. Dt 31,9n.24n).

Na řadě míst, jež jsou pro vyznění biblického kánonu jako celku klíčová, se tento koncept zřetelně uplatňuje a spoluvytváří biblickou „teologii Pisma“ (skriptologii) v těsné vazbě na theologumenon „slova Božího“. Tak jsou například jak první kapitola Proroků (Jozue 1), tak první stránka Spisů v trojdílném kánonu Tenaku výslovně napojeny na Tóru, v níž je třeba si „čítat ve dne v noci“ (Joz 1,8 a Ž 1,2).²¹

Na mnoha místech je přitom zdůrazněno, že tato „slova“ jsou „napsaná“;²² to nevyjadřuje jen technickou stránku zaznamenání, nýbrž spíše *statut* těchto slov jako trvale platného ustanovení – podle maximy „co je psáno, to je dáno“ (slova nejvyšší autority jsou pak odlišena tím, že jsou „vytesána“, např. Dekalog).

Umírající David tak v deuteronomistické dějeprově svému synu Šalomounovi příznačně přikazuje (1Kr 2,3):

Dbej na to, co ti svěřil Hospodin, tvůj Bůh:
Chod' po jeho cestách
a dodržuj jeho nařízení a přikázání, jeho práva a svědectví,
jak jsou zapsána v zákoně Mojžíšově.
Tak budeš mít úspěch ve všem, co budeš konat, ať se obrátíš kamkoli...

V Deuteronomiu samém je pevná vazba „slova Božího“ na daný tvar „zapsaného“ dokonce na dvou místech zajišťována tzv. kanonizační formulí: „k tomu slovu, jež vám přikazuji, nic nepřidáte a nic z něho neuberete...“ (Dt 4,2; srv. 13,1; též Zj 22,18).

²¹ Srv. termín סֵפֶר הַתּוֹרָה הַזֶּה „kniha tohoto zákona“ v Joz 1,8 a sloveso הִגִּדָה (*hgh*) „mumlat si / přeříkavat / polohlasem pročitat“ v Joz 1,8 i Ž 1,2.

²² Projevem tohoto důrazu je formule „jak je zapsáno...“ (hebr. כְּכָתוּב), srv. Joz 8,31; Ezd 3,2; Neh 8,15 aj.

5.2 Tóra: slovo živé – k meditaci a pro praxi života

Takto už Písmo samo zavádí zřetelný pořádek do vztahu „slova Božího“ jako události (zjevení, setkání s Bohem, např. ve snu aj.), verbalizace takové zkušenosti (výpověď postavy či vypravěče), převedení na rovinu kerygmatického svědectví (např. prorocké napomínání či potěšování odkazem na takovou událost) i „tohoto slova“, jež je „napsáno“ (jako Písmo, resp. svitek Tóry), určeno k předčítání, resp. poslouchání. Tato Tóra, to napsané, co Ti přikázal Mojžíš, naplňuje ovšem svou funkci pouze tak, že její „slova“ žijí v tvých ústech, že se stávají „živým oslovením“ na každém kroku na cestě Hospodinova lidu.

Kruh se uzavírá. „Slovo o Bohu“ se ve vší své vrstevnatosti stává „slovem Božím“, a to se naopak dosvědčuje jako „slovo o Bohu“. Jedno bez druhého nemůže být.